

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін, факультет № 6**

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчальної дисципліни «Проблеми філософії права»

обов'язкових компонент освітньої програми

другого (магістерського) рівня вищої освіти

081 Право (правозастосування)

**м. Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 23.09.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Кириченко В. Є.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Зайцев Л.О.**
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвіненко І. А.**
2. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Шифри та назви галузі знань, код та назва спеціальності, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 2,5 Загальна кількість годин – 75 Кількість тем – 7	08 Право 081 Право Другий - магістерський	Навчальний курс _____ I _____ (номер) Семестр _____ I _____ (номер) Види контролю: <u>екзамен</u>
Розподіл навчальної дисципліни за видами занять:		
<p>Розподіл навчальної дисципліни за видами занять: (денна форма навчання)</p> <p>Лекції – <u>14</u>; (години)</p> <p>Семінарські заняття – <u>12</u>; (години)</p> <p>Практичні заняття – <u>0</u>; (години)</p> <p>Лабораторні заняття – <u>0</u>; (години)</p> <p>Самостійна робота – <u>46</u>; (години)</p> <p>Індивідуальні завдання: Курсова робота – <u>0</u> (кількість; № семестру)</p> <p>Реферати (тощо) – 3 I (кількість; № семестру)</p>	<p>Розподіл навчальної дисципліни за видами занять: (денна форма навчання)</p> <p>Лекції – <u>6</u>; (години)</p> <p>Семінарські заняття – <u>4</u>; (години)</p> <p>Практичні заняття – <u>0</u>; (години)</p> <p>Лабораторні заняття – <u>0</u>; (години)</p> <p>Самостійна робота – <u>65</u>; (години)</p> <p>Індивідуальні завдання: Курсова робота – <u>0</u> (кількість; № семестру)</p> <p>Реферати (тощо) – 3 I (кількість; № семестру)</p>	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Проблеми філософії права» є підготовка професіоналів, які мають високу правосвідомість та правову культуру, які в наступній діяльності зможуть володіти необхідними знаннями і практичними навичками для вирішення конкретних питань з юриспруденції; отримання майбутніми фахівцями філософсько-правових знань, формування у них філософсько-правового способу мислення, адекватного сучасній демократичній системі, набуття навичок аналізу реальних правових процесів і вміння приймати обґрунтовані рішення з приводу правових проблем, пов'язаних з їх подальшою практичною діяльністю.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Проблеми філософії права» є формування у слухачів як майбутніх юристів докторів філософії права знань, вмінь та навичок, які відповідають вимогам освітньо-наукової програми підготовки магістрів філософії спеціальністю 081 «Право».

Міждисциплінарні зв'язки. За своїм статусом філософія права являє собою комплексну, суміжну дисципліну, що знаходиться на стику філософії та

юриспруденції. Дана обставина вимагає чіткого визначення її місця і ролі в системі філософії та правознавства.

Філософський підхід до права пов'язаний з поширенням тієї чи іншої філософської концепції на сферу права. Таке звернення філософії до осмислення правової реальності, особливо характерне для епохи Просвітництва, виявилось досить плідним для самої філософії. Відомо, що багато хто з серйозних досягнень класичної філософії - результат такого звернення.

Юридичний підхід до права спрямований від вирішення практичних завдань юриспруденції до їх філософської рефлексії. Наприклад, від осмислення таких приватних правових проблем, як підстави кримінальної права, вина і відповідальність, виконання зобов'язань та ін., - до постановки питання про сутність права. Тут філософія права постає вже як самостійний напрям в правознавстві, специфічний рівень вивчення власне права.

Очікувані результати навчання: у результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- 1) об'єкт, предмет і методи філософії права,
- 2) понятійно-категоріальний апарат філософії права;
- 3) основні світові та українські філософсько-правові школи, напрями, головні типи та концепції праворозуміння;
- 4) сутність та смисл права як міри свободи особи в її взаємовідносинах із державою, владою, законом;
- 5) особливості взаємодії права та філософії права як форм суспільної свідомості;
- 6) світоглядні та методологічні аспекти становлення європейського права;

вміти:

- 1) визначати ціннісно-нормативні принципи аналізу різних типів праворозуміння;
- 2) формувати особисту політичну і громадянську позиції, розвивати власну правову та політичну культуру;
- 3) об'єднувати методологічні можливості філософського та правового підходів щодо актуальних проблем розвитку правової реальності;
- 4) аналізувати основні філософсько-правові та юридичні категоріальні концепти не тільки в історичному контексті, але й в аспекті розбудови України як держави, враховуючи реформу правової системи;
- 5) спираючись на глибоке усвідомлення змісту універсального загальноєвропейського та українського конституційного принципу верховенства права, застосовувати його у сув'язі (узгодженості) з принципами верховенства Конституції та закону.

Програмні компетентності:

Програмні компетентності, які формуються при вивченні навчальної дисципліни:		
Інтегральна компетентність		
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК-1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
	ЗК-2	Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.
	ЗК-3	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
	ЗК-4	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
	ЗК-5	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
	ЗК-6	Здатність приймати обґрунтовані рішення.
	ЗК-7	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
	ЗК-8	Здатність працювати в міжнародному контексті
	ЗК-9	Здатність розробляти проекти та управляти ними.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК-1	Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності.
	СК-2	Здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України.
	СК-3	Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні.
	СК-4	Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України.
	СК-5	Здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосовування інститутів

		публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції.
	СК-6	Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.
	СК-7	Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності.
	СК-8	Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування.
	СК-9	Здатність розвивати та утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника.
	СК-10	Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.
	СК-11	Здатність застосовувати сучасні методології науково-правових досліджень та застосовувати спеціальні методи досліджень у певних галузях юридичної науки.
	СК-12	Здатність використовувати наукові теорії та концепції, а також набуті практичні знання при проведенні наукових досліджень.
	СК-13	Здатність брати продуктивну участь у науковому співробітництві як на національному, так і міжнародному рівнях.
	СК-14	Здатність аналізувати та інтерпретувати результати наукових досліджень, враховуючи використання міждисциплінарних та порівняльно-правових підходів.

3. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія

Виникнення та розвиток філософії права. Обґрунтування необхідності існування філософії права. Філософія права як світогляд, наука та навчальна дисципліна. Історичний характер становлення і формування філософії права як міждисциплінарної галузі наукового знання.

Предмет філософії права. Сутність права. Сутність закону. Сутність держави. Обумовленість правом держави і закону.

Поняття методу і методології права. Рівні методології пізнання права. Епістемологічні, антропологічні, онтологічні, феноменологічні, екзистенційні, герменевтичні можливості методу щодо правопізнання.

Коло основних проблем філософії права. Співвідношення права (природне право) і закону (позитивне право). Природне право. Природний закон. Закони природи. Юридичні закони. Право і норма права. Право і мораль. Право і держава. Народ і держава. Правова держава. Злочин і покарання. Правоохоронні органи правової держави: структура, зміст, призначення.

Місце філософії права у системі наук. Структура філософії права. Функції філософії права.

Тема 2. Історичні типи праворозуміння Сучасні проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій

Поняття природного та позитивного права: взаємозв'язок та модифікації в історії філософсько-правової думки. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення.

Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.

Філософсько-правові ідеї Стародавнього Сходу. Філософія права Античності та Середньовіччя. Виникнення і розвиток філософсько-правових поглядів в епоху Античності. Особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.

Філософсько-правові вчення в Західній Європі у XV–XVIII століттях. Філософсько-правова думка епохи Відродження та періоду Реформації. Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва.

Філософсько-правові вчення Західної Європи кінця XVIII-середини XIX століття. Етико-правові ідеї філософії І. Канта. Філософія права Г. В. Ф. Гегеля. Історична школа і марксизм як форми правового об'єктивізму

Сучасна філософія права. Загальна характеристика сучасної філософії права.

Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Концепції відродженого природного права.

Тема 3. Гносеологічні проблеми пізнання права.

Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Предмет гносеології права. Особливості предметного поля правової гносеології: аналіз різних підходів щодо вирішення проблеми.

Трансцендентальна людина як передумова пізнання. Філософська антропологія про троїсту природу людини. Троїста природа людини як підстава розпізнавання трьох ступенів пізнання і трьох рівнів знання. Ступені пізнання: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»). Рівні знання: гадка, поняття, ідея.

Проблема істини в історії філософії. Істина в науці. Наука і її «свобода від цінностей». Філософська істина. Ціннісний характер філософської істини. Критерії перевірки істинності знань. Правова норма, істина і справедливість. Особливості пізнання права. «Мертве» і «живе» право. Істинне право. Пізнання істинності у праві. Ступені пізнання у праві: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»).

Істина і істинність в праві. Проблема пізнання істинності у праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.

Специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Правотворчість в сучасній Україні. Дискретно-континуальний характер пізнання права. Закон як неостаточна нескінченна істина. Перебільшена релятивність правотворчості в Україні. Казуїстичність українського законодавства, надмірна зарегламентованість суспільних відносин в Україні.

Тема 4. Проблеми онтології права.

Онтологічна природа права. Предмет онтології права. Онтологічне вчення про «шари» буття. Модуси буття. Цілісність як новий модус (різновид) буття. Нова онтологія про «шари» буття, диференціацію апріорного пізнання і аналіз категорій буття і категорій пізнання. Онтологічне місце права. Правова реальність. Широке і вузьке значення поняття правова реальність. Онтологічна підстава права. Деонтологічний світ (світ права і моральності).

Фундаментальні проблеми онтології права. Сущість й належне (буття й норма). Право як сфера належного. Вчення про дуалізм фактів і норм. Семантика нормативного і дескриптивного підходів, до права.

Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Основні підходи до розуміння природного права, його співвідношення з позитивним правом. Поняття природного права та позитивного права. Основні розбіжності між природним і позитивним правом.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Елементи правової реальності. Ідея права. Структурні елементи ідеї права. Суб'єктивна (антропологічна) компонента, аксіологічна компонента, деонтологічна компонента. Закон (правові норми) та світ соціальних дій як елементи правової реальності.

Тема 5. Проблеми антропології права.

Предмет антропології права. Типи філософських антропологій. Природа людини і право. Уявлення про людину як про «розумного егоїста». Номо sapiens, homo faber, діонісійська людина, постмодерна людина, телеологія людини. Співвідношення філософської антропології, доктрини права і галузевої юриспруденції. Концепція Номо sapiens як методологічна підстава природного (різностжерельного) права. Концепція Homo faber як методологічна

підставу позитивного права.

Право і свобода співвідношення категорій. Філософський зміст і обґрунтування прав людини. Права людини з позиції філософій права. Сенс прав людини, їх статус та критерії легітимізації. Максимальна та мінімальна антропологія. Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій.

Особистість і право. Гуманістична природа права. Право крізь призму людських здібностей. Сутність людини юридичної.

Фундаментальні проблеми антропології права. Детермінізм і свобода волі. Інтелігібельний характер свободи. Каузальність і цілепокладання як види причинності у праві. Розум і воля.

Тема 6. Проблеми аксіології права.

Аксіологічне вчення права. Цінності в праві і право як цінність. Поняття цінності у філософії І. Канта. Поняття «цінність права» у на сучасному етапі розвитку філософсько-правової думки. Ціннісна правова установка, ціннісна правова оцінка, ціннісна правова орієнтація.

Форми буття цінностей. Суспільні цільові цінності та ідеали. Предметно втілені цінності. Особистісні (чи екзистенціальні) цінності.

Свобода як цінність. Право як форма свободи. Юридична та фактична свобода. Розуміння свободи в різні епохи, в різних системах права.

Справедливість як основна правова цінність. Право як нормативно-правова справедливість. Розуміння категорії справедливості в різні епохи. Ліберальна концепція справедливості. Властивості справедливості.

Тема 7. Феноменологічний підхід до права.

Предмет феноменології права. Феноменологія як апіорна наука. Феномен. Ноумен. Психологічна інтроспекція. Перцепція. Апперцепція. Трансцендентально-феноменологічна (ейдетична) редукція. Феноменологічне «Я». Іntenціональність свідомості. Регулятивна функція інтенціональності. Апіорність інтелігібельного і емоційного в бутті духу. Ейдетичне право.

Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права. Спрямованість феноменологічного та екзистенціального підходів до права проти позитивістсько-легістського трактування права. Історія феноменології як методології права. Цінність феноменологічного підходу до права.

Філософія покарання: право покарання і право на покарання. Взаємообумовленість злочину і покарання. Гносеологічна природа інтерпретації покарання в різних концепціях права. Покарання як правова форма реалізації справедливості: національно-історична специфіка. Гуманізм права та його втілення в практичній діяльності працівників правової системи. Моральність і законність в застосуванні покарання.

4. Структура навчальної дисципліни

4.1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
Тема 1. Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія.	7	2	0	0	0	5	
Тема 2. Історичні типи праворозуміння. Сучасні проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.	23	2	2	0	0	19	
Тема 3. Гносеологічні проблеми пізнання права.	9	2	2	0	0	5	
Тема 4. Проблеми онтології права.	9	2	2	0	0	5	
Тема 5. Проблеми антропології права.	9	2	2	0	0	5	
Тема 6. Проблеми аксіології права.	9	2	2	0	0	5	
Тема 7. Феноменологічний підхід до права.	9	2	2	0	0	5	
Всього	75	14	12	0	0	49	екза мен

**4.1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Вид контролю
Семестр № I							
Тема 1. Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія.	7	2	0	0	0	5	
Тема 2. Історичні типи праворозуміння. Сучасні проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій.	23	0	2	0	0	21	
Тема 3. Гносеологічні проблеми пізнання права.	9	2	0	0	0	7	
Тема 4. Проблеми онтології права.	9	2	0	0	0	7	
Тема 5. Проблеми антропології права.	9	0	2	0	0	7	
Тема 6. Проблеми аксіології права.	9	0	0	0	0	9	
Тема 7. Феноменологічний підхід до права.	9	0	0	0	0	9	
Всього	75	6	4	0	0	65	екзамен

4.2. Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

Номер та найменування теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни	Література, сторінки	Вид контролю
	Всього		
Семестр № 1			
Тема № 1: Проблемні аспекти філософії права: предмет, завдання та методологія. Співвідношення права (природне право) і закону (позитивне право). Природне право. Природний закон. Закони природи. Юридичні закони. Право і норма права. Право і мораль. Право і держава. Народ і держава. Правова держава. Злочин і покарання. Правоохоронні органи правової держави: структура, зміст, призначення.	7	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 17, 44-47, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 68, 72, 89, 96.	Контроль на робота
Тема № 2: Історичні типи праворозуміння. Проблеми генези та розвитку основних філософсько-правових концепцій. Сучасна філософія права. Загальна характеристика сучасної філософії права. Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Концепції відродженого природного права.	23	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 12, 15, 26, 43, 47, 63, 64, 82, 97.	
Тема № 3: Гносеологічні проблеми пізнання права. Проблема істини в історії філософії. Істина в науці. Наука і її «свобода від цінностей». Філософська істина.	9	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 1, 2, 5, 6, 19, 20, 22, 31-35, 40-42, 47, 49-	

<p>Ціннісний характер філософської істини. Критерії перевірки істинності знань. Правова норма, істина і справедливість. Особливості пізнання права. «Мертве» і «живе» право. Істинне право. Пізнання істинності у праві. Ступені пізнання у праві: чуттєве (буденне), позитивно-наукове (формально-логічне), філософське («софійне»).</p> <p>Проблема пізнання істинності у праві. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.</p>		<p>51, 55, 68, 81-89, 92, 96-100..</p>	
<p>Тема № 4: Проблеми онтології права</p> <p>Основні підходи до розуміння природного права, його співвідношення з позитивним правом. Поняття природного права та позитивного права. Основні розбіжності між природним і позитивним правом.</p> <p>Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Елементи правової реальності. Ідея права. Структурні елементи ідеї права. Суб'єктивна (антропологічна) компонента, аксіологічна компонента, деонтологічна компонента. Закон (правові норми) та світ соціальних дій як елементи правової реальності.</p>	9	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 11, 14, 21, 25, 47, 54, 57, 58, 75, 77, 88, 89, 90, 91, 93.</p>	
<p>Тема № 5: Проблеми антропології права.</p> <p>Права людини з позиції філософій права. Сенс прав людини, їх статус та критерії легітимізації. Максимальна та мінімальна антропологія. Основний принцип обґрунтування прав людини з антропологічних позицій.</p> <p>Особистість і право. Гуманістична природа права. Право крізь призму людських здібностей. Сутність людини юридичної.</p> <p>Фундаментальні проблеми антропології права. Детермінізм і свобода волі.</p>	9	<p>Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.</p> <p>Допоміжна: 3, 4, 10, 29, 30, 36, 37, 38, 39, 40, 69, 73, 74, 90, 92, 100.</p>	

Інтелігібельний характер свободи. Каузальність і цілепокладання як види причинності у праві. Розум і воля.			
Тема № 6: Проблеми аксіології права. Свобода як цінність. Право як форма свободи. Юридична та фактична свобода. Розуміння свободи в різні епохи, в різних системах права. Справедливість як основна правова цінність. Право як нормативно-правова справедливість. Розуміння категорії справедливості в різні епохи. Ліберальна концепція справедливості. Властивості справедливості.	9	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 23, 24, 28, 32, 42, 50, 83, 91, 92.	
Тема № 7. Феноменологічний підхід до права. Сутність феноменологічної філософії. Особливості феноменологічного підходу до права. Спрямованість феноменологічного та екзистенціального підходів до права проти позитивістсько-легістського трактування права. Історія феноменології як методології права. Цінність феноменологічного підходу до права.	9	Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Допоміжна: 14, 27, 40, 41, 42, 43, 52, 53, 67, 92.	
Всього за семестр	75		Екзамен

5. Індивідуальні завдання

5.1. Теми рефератів

1. Основні питання та функції філософії права.
2. Основні теорії співвідношення права і моралі.
3. Особливості використання категорій діалектики щодо аналізу структури та елементів права.
4. Особливості філософсько-правового аналізу історичного процесу. Класична та нелінійна парадигма.
5. Предмет філософії права. Значення парадигми новітньої науки для розуміння права. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення;
6. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм;
7. Природне право як ідея та ідеал позитивного права.

8. Німецька класична філософія права: загальна характеристика.
9. Новітня філософія права в світі та в Україні.
10. Філософія права Канта та її сучасні інтерпретації.
11. У чому сенс розрізнення моралі й права за Кантом?
12. Гегелівська критика кантової філософії права.
13. Відродження аристотелізму в гегелівському вченні про звичаєвість (die Sittlichkeit).
14. Проект чистого правознавства за Гансом Кельзенем: що таке засаднича норма (die Grundnorm)?
15. Критика правового позитивізму в Рональда Дворкіна та Лона Л. Фуллера.
16. Чи можливе дискурсивно-етичне обґрунтування права?
17. Сучасні проблеми конституційного права і шляхи їх можливого розв'язання.
18. Чому ідея прав людини є проблематичною для обґрунтування?
19. Сучасність томістського вчення про природне право.
20. Філософія права й онтологія в сучасній перспективі.
21. Філософія права і теологія: необхідність діалогу.
22. Чи є демократія необхідною умовою прав людини?
23. Наскільки універсальними є права людини?
24. Проблеми інтеркультурного правового дискурсу.
25. Григоріанська реформа і виникнення правової традиції Заходу.
26. Правова традиція як засада європейської ідентичності.
27. Європейський вибір України: що це означає у правовому аспекті?

6. Методи навчання

Формування знань, вмінь та навичок забезпечується поєднанням лекційних та семінарських занять з виконанням індивідуальних завдань та завдань для самостійної підготовки.

Метою лекційного курсу «Проблеми філософії права» є ознайомлення студентів з основними поняттями, якими оперує юридична наука, розкриття змісту понятійно-категоріального апарату теорії держави і права з метою підготовки професіоналів, які мають високу правосвідомість та правову культуру, які в наступній діяльності зможуть володіти необхідними знаннями і практичними навичками для вирішення конкретних питань з юриспруденції; здібних самостійно і грамотно орієнтуватись у сучасних трудових відносинах, приймати виважені та обґрунтовані рішення в рамках своєї професійної компетенції.

На семінарських заняттях з дисципліни використовуються методи навчання: коротке пояснення, аналізу, тренування студентів для придбання ними навичок у правильному формулюванні складних юридичних понять і категорій.

Самостійна робота за кожною темою передбачає вивчення навчальної літератури згідно з переліком, що додається до навчальної програми дисципліни, матеріалами лекційного фонду.

7. Перелік питань та завдань, що виносяться на підсумковий контроль

1. Філософія права: предмет і завдання.
2. Філософія права як наука та навчальна дисципліна.
3. Сутність і особливості філософського підходу до права.
4. Філософське осмислення та наукове пізнання права: відмінність предмета і методу. Філософсько-правова рефлексія.
5. Структура філософії права.
6. Філософія права у системі наук, її основні питання і функції.
7. Предмет та завдання філософії права.
8. Функції філософії права.
9. Структура філософії права.
10. Основні питання та функції філософії права.
11. Основні теорії співвідношення права і моралі.
12. Особливості використання категорій діалектики щодо аналізу структури та елементів права.
13. Особливості філософсько-правового аналізу історичного процесу. Класична та нелінійна парадигма.
14. Предмет філософії права. Значення парадигми новітньої науки для розуміння права.
15. Методологія філософії права.
16. Сутність методології права та її рівні.
17. Основні типи праворозуміння. Правовий позитивізм і природно-правове мислення.
18. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивізм.
19. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення.
20. Природне право як ідея та ідеал позитивного права.
21. Етико-правові ідеї філософії Іммануїла Канта.
22. Філософія права Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля.
23. Історична школа і марксизм як форми правового об'єктивізму.
24. Загальна характеристика сучасної філософії права.
25. Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм. Концепції відродженого природного права.
26. Теорія природного права Дж. Локка.
27. Теорія справедливості Арістотеля.
28. Типологія концепцій природного права Нового часу.
29. Німецька класична філософія права: загальна характеристика.
30. Новітня філософія права в світі та в Україні.
31. Основні ідеї і принципи сучасної європейської філософії права.
32. Основні ідеї і принципи сучасної української філософії права.
33. Основні ідеї і принципи філософії права епохи Відродження.

34. Основні ідеї і принципи філософії права Античності.
35. Основні ідеї і принципи філософії права Нового часу.
36. Основні ідеї і принципи філософії права Середньовіччя.
37. Порівняльний аналіз філософсько-правових поглядів Сократа і Платона.
38. Теорія природного права Дж. Локка.
39. Теорія справедливості Арістотеля.
40. Типологія концепцій природного права Нового часу.
41. Онтологічна природа права. Правова реальність.
42. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності.
43. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.
44. Онтологічні основи права.
45. Співвідношення належного і сущного у праві.
46. Форми рівні буття права.
47. Правова реальність як система та основні підходи до її структури.
48. Сутність сучасних концепцій природно-правового мислення.
49. Природа людини і право. Антропологічні основи права.
50. Філософський зміст і обґрунтування прав людини.
51. Право, соціум, цивілізація, культура у філософсько-правових антропологічних поглядах.
52. Особистість і право. Гуманістична природа права.
53. Правова антропологія як розділ філософії права.
54. Максимальна та мінімальна антропологія.
55. Концепція множинності сутності людини та її наслідки.
56. Право як засіб реалізації загальнолюдських цінностей.
57. Правова антропологія: людиномірні засади права.
58. Перспективи розвитку людської цивілізації і права.
59. Форми буття цінностей.
60. Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи.
61. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.
62. Право як форма свободи.
63. Свобода як цінність. Право як реалізація ідеї свободи.
64. Справедливість як правова цінність та принцип права.
65. Цінності у праві та право як цінність.
66. Гносеологічні аспекти права.
67. Проблема істини в історії філософії. Істина в науці.
68. Правова норма, істина і справедливість.
69. Особливості пізнання права. Істина і істинність в праві.
70. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Гносеологічна антиномія норми права.
71. Поняття правової гносеології, її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем.

72. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспекту філософсько-правових досліджень.

73. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий.

74. Правова епістемологія: категорія істини як центральна категорія правової епістемології.

75. Специфічні риси правотворчості та її детермінанти в сучасній Україні.

76. Феноменологічний підхід до права. Екзистенціальна філософія права.

77. Сутність феноменологічної філософії.

78. Особливості феноменологічного підходу до права.

79. Проблема людини в екзистенціальній філософії (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.).

80. Основні категорії філософії існування. Екзистенціальні концепції права Е. Фехнера, В. Майгофера, Г. Кона.

8. Критерії та засоби оцінювання результатів навчання здобувачів

Контрольні заходи оцінювання результатів навчання включають в себе поточний та підсумковий контроль.

Засобами оцінювання результатів навчання можуть бути екзамени (комплексні екзамени); тести; наскрізні проекти; командні проекти; аналітичні звіти, реферати, есе; розрахункові та розрахунково-графічні роботи; презентації результатів виконаних завдань та досліджень; завдання на лабораторному обладнанні, тренажерах, реальних об'єктах тощо; інші види індивідуальних та групових завдань.

Поточний контроль. До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань під час семінарських, практичних, лабораторних занять;
- якості виконання самостійної роботи.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських, практичних та лабораторних занять і має на меті перевірку набутих здобувачем вищої освіти (далі – здобувач) знань, умінь та інших компетентностей з навчальної дисципліни.

У ході поточного контролю проводиться систематичний вимір приросту знань, їх корекція. Результати поточного контролю заносяться викладачем до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Результати цієї роботи враховуються під час виставлення підсумкових оцінок.

При розрахунку успішності здобувачів враховуються такі види робіт: навчальні заняття (семінарські, практичні, лабораторні тощо); самостійна робота (виконання домашніх завдань, ведення конспектів першоджерел та робочих зошитів, виконання розрахункових завдань, підготовка рефератів, наукових робіт, публікацій, розроблення спеціальних технічних пристроїв і приладів, моделей, комп'ютерних програм, виступи на наукових конференціях, семінарах

та інше); контрольні роботи (виконання тестів, контрольних робіт у формі, передбаченій в робочою програмою навчальної дисципліни). Вони оцінюються за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Здобувач, який отримав оцінку «незадовільно» за навчальні заняття або самостійну роботу, зобов'язаний перескласти її.

Загальна кількість балів (оцінка), отримана здобувачем за семестр перед підсумковим контролем, розраховується як середньоарифметичне значення з оцінок за навчальні заняття та самостійну роботу та для переводу до 100-бальної системи помножується на коефіцієнт **10**.

$$\text{Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)} = \left(\left(\frac{\text{Результат навчальних занять за семестр} + \text{Результат самостійної роботи за семестр}}{2} \right) \cdot 10 \right)$$

Підсумковий контроль. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному ступені вищої освіти або на окремих його завершених етапах.

Для обліку результатів підсумкового контролю використовується поточно-накопичувальна інформація, яка реєструється в журналах обліку роботи академічної групи. Результати підсумкового контролю з дисциплін відображаються у відомостях обліку успішності, навчальних картках здобувачів, залікових книжках. **Присутність здобувачів на проведенні підсумкового контролю (заліку, екзамену) обов'язкова.** Якщо здобувач вищої освіти не з'явився на підсумковий контроль (залік, екзамен), то науково-педагогічний працівник ставить у відомість обліку успішності відмітку «не з'явився».

Підсумковий контроль (екзамен, залік) оцінюється за національною шкалою. Для переводу результатів, набраних на підсумковому контролі, з національної системи оцінювання в 100-бальну вводиться коефіцієнт **10**, таким чином максимальна кількість балів на підсумковому контролі (екзамені, заліку), які використовуються при розрахунку успішності здобувачів, становить **50**.

Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру, та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамені, заліку).

$$\text{Підсумкові бали навчальної дисципліни} = \text{Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)} + \text{Кількість балів за підсумковим контролем}$$

Здобувач вищої освіти, який під час складання підсумкового контролю (екзамен, залік) отримав незадовільну оцінку, складає його повторно. Повторне складання підсумкового екзамену чи заліку допускається не більше двох разів з кожної навчальної дисципліни: один раз – викладачеві, а другий – комісії, до складу якої входить керівник відповідної кафедри та 2-3 науково-педагогічних працівники.

Якщо дисципліна вивчається протягом двох і більше семестрів з семестровим контролем у формі екзамену чи заліку, то результат вивчення

дисципліни в поточному семестрі визначається як середньоарифметичне значення балів, набраних у поточному та попередньому семестрах.

$$\frac{\text{Підсумкові бали навчальної дисципліни}}{2} = \frac{\text{Підсумкові бали за поточний семестр}}{2} + \frac{\text{Підсумкові бали за попередній семестр}}{2}$$

У цьому розділі також повинні бути розроблені чіткі критерії оцінювання здобувачів вищої освіти під час поточного контролю (*робота на семінарських, практичних, лабораторних та інших аудиторних заняттях, самостійна робота, виконання індивідуальних творчих завдань*) та підсумкового контролю. Кафедра визначає вимоги до здобувачів стосовно засвоєння змісту навчальної дисципліни, а саме: кількість оцінок, яку він повинен отримати під час аудиторної роботи, самостійної роботи. Наприклад:

Робота під час навчальних занять	Самостійна робота	Підсумковий контроль
Отримати не менше 4 позитивних оцінок	Підготувати реферат, підготувати конспект за темою самостійної роботи, виконати практичне завдання тощо	Отримати за підсумковий контроль не менше 30 балів

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах		Оцінка за національною шкалою	Оцінка	
			Оцінка	Пояснення
12	97-100	Відмінно («зараховано»)	A	«Відмінно» – теоретичний зміст курсу засвоєний цілком , потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою
11	94-96			
10	90-93			
9	85-89	Добре («зараховано»)	B	«Дуже добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний цілком , потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання більшості з них оцінена числом балів, близьким до максимального , робота з двома-трьома незначними помилками
8	80-84			
7	75 – 79		C	«Добре» – теоретичний зміст курсу засвоєний цілком , практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, усі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання жодного з них не оцінена мінімальним числом балів, деякі види завдань виконані з помилками , робота з декількома незначними помилками, або з однією–двома значними помилками.

6	70-74	Задовільно («зараховано»)	D	« Задовільно » – теоретичний зміст курсу засвоєний частково , але прогалини не несуть істотний характер, потрібні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконана , деякі з виконаних завдань містять помилки , робота з трьома значними помилками
5	65-69			
4	60-64			
3	40-59	Незадовільно («не зараховано»)	E	« Достатньо » – теоретичний зміст курсу засвоєний частково , деякі практичні навички роботи несформовані , частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконана або якість виконання деяких з них оцінена числом балів, близьким до мінімального , робота, що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки
2	21-40			
1	1-20			
3	40-59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	« Умовно незадовільно » – теоретичний зміст курсу засвоєний частково , потрібні практичні навички роботи несформовані , більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконана , або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального ; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота, що потребує доробки
2	21-40			
1	1-20			
1	1-20	Незадовільно («не зараховано»)	F	« Безумовно незадовільно » – теоретичний зміст курсу неосвоєний , потрібні практичні навички роботи несформовані , всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки , додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значного підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки
2	21-40			
3	40-59			

10. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

10.1. Рекомендована література

10.1.1. Нормативно-правові акти

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
2. Про міжнародні договори України: закон України від 29.06.2004 № 1906-15 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №10. – Ст.46.
3. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: закон України від 10.11.1994 № 237/94-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст.415.
4. Про ратифікацію Угоди між державами - учасниками Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у

програмі "Партнерство заради миру", щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди: закон України від 02.03.2000 № 1510-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – N 18. – Ст.134.

5. Про ратифікацію Подальшого додаткового протоколу до Угоди між державами - учасниками Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі "Партнерство заради миру", щодо статусу їхніх збройних сил: закон України від 20.04.2000 № 1687-14 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – N 31. – Ст.242.

6. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: закон України від 21.09.2011 № 3764-VI // Відомості Верховної Ради України 2012. – N 19-20. – Ст.178.

7. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 38. – Ст.287.

8. Про Конституційний Суд України: закон України від 03.06.1992 № 2400-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст.272.

9. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і свобод людини 1950 р.: закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – Число 29. – С.10.

10. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24.

10.1.2. Основна:

Основна:

1. Захарцев, С.І. Філософія і теорія права: монографія. Харків : Панов, 2015. 256 с.

2. Марченко О. В. Філософія права : навч. Посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

3. Рабінович П. М. Філософія права [Текст] : навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.

4. Сливка С. С. Проблеми філософії права [Текст] : навч. посіб. / С. С. Сливка ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права і психології. - 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2015. 192 с.

5. Філософія права [Текст] : навч. посібник / О. О. Бандура [та ін.] ; ред. М. В. Костицький, Б. Ф. Чміль ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

6. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін. Харків : Право, 2014. 208 с.

7. Циппеліус Р. Філософія права : підручник : пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.
8. Философия права : хрестоматия : учеб. пособие : рекомендовано МОН України / под ред. Н.И. Панова. Київ : Ін Юре, 2002. 692 с.
9. Баумейстер, А. О. Філософія права : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 311 с.

Допоміжна:

1. Антропологія права [Текст] : навч. посіб. / [В. І. Кушерець та ін.] ; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Кушереця ; Ун-т сучас. знань. Київ : Знання України, 2011. 223 с.
2. Антропологія права: філософський та юридичний виміри [Текст] : Матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Львів, 3-5 груд. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Львів. лаборат. прав людини і громад. Львів : Галиц. друкар, 2010. 696 с.
3. Бабін Б. В. Феномен правоохоронних програм у правовій системі України : [колективна монографія] / Б. В. Бабін, В. О. Кроленко, Е. В. Третяк. Донецьк : Каштан, 2010. 137 с.
4. Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання: Аксіологічно-гносеологічний підхід (Текст): монографія для науковців, виклад., аспірант., адюнкт., магістрант., студ. і курсант. юрид. навч. закл. та факульт. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 272 с.
5. Бандурка О. М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст.-1917 р.) : [монографія] / О. М. Бандурка, В. А. Греченко, О.Н. Ярмиш. - Х. : Золота миля, 2012. - 616 с.
6. Баландье, Жорж. Політична антропологія [Текст] / Ж. Баландье ; пер. з фр. О. Гуджен, О. Хома. Київ : Альтерпрес, 2002. 252 с.
7. Балинська О. М. Філософія права (вербально-біхевіористський підхід): словник (категорії, поняття, терміни) [Текст]. - вид. 2-ге, доп. і перероб. Львів: ПАІС, 2008. 164 с.
8. Бачинін, В. А. Філософія права [Текст] : учебник / В. А. Бачинін, М. І. Панов. Київ : Ін Юре, 2002. 472 с.
9. Бернюков А. М. Онтологія правової реальності. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 16-20.
10. Бернюков А. М. Онтологія та гносеологія правової реальності: сучасний стан проблеми дослідження в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 21-23.
11. Боровська Г. С. Філософський аспект методології права. Філософія права. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/571-filosofiya/15216-2011-01-21-11-59-40.html>
12. Буюклі В. І. Образ правоохоронної функції у сучасній теорії та філософії права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 198-205.

13. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.

14. [Веприцький Р. С.](#) Феноменологія злочинності в регіоні : монографія. Харків : Золота миля, 2014. 322 с.

15. Вовк В.М. Бівалентність римської правової дійсності: монографія. Полтава: Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.

16. [Волинка, Г.](#) Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті [Текст] : учебное пособие. Київ : Вища освіта, 2005. 544 с.

17. Гетьман А. П. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.

18. Герасіна Л. М. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків : Право, 2009. 352 с.

19. Горн Н. Права людини: філософське обґрунтування та юридичний вимір. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. №2. С. 13–32.

20. [Горак Г. І.](#) Філософія [Текст] : курс лекцій ; відп. ред. Ю. І. Шуліка. - Київ : Вілбор, 1998. 272 с.

21. [Горський В. С.](#) Історія української філософії [Текст] : курс лекцій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів ; Міжнародний фонд «Відродження». Київ : Наук.думка, 1996. 288 с.

22. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2007. 432 с.

23. Гьоффе О. Трансцендентальний обмін – фігура легітимації прав людини? ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. *Філософія прав людини* / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 32–47.

24. [Гудима, Д.](#) «Філософія прав людини»: перша сесія Міжнародної програми підтримки вищої освіти [Текст] / Д. Гудима, Т. Полянський // Антропология права: філософський та юридичний виміри. [Вип. 6] : Матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Львів, 3-5 груд. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Львів. лаборат. прав людини і громад. - Львів : Галиц. друкар, 2010. - С. 692-695.

25. Давидов П. Г. Від «філософії серця» до філософії державництва (за П. Д. Юркевичем) / П. Г. Давидов // Колізії синтезу філософії і релігії в історії вітчизняної філософії (до 180-річчя Памфіла Юркевича та 130-річчя Семена Франка): Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при українському філософському фонді. Вип. 7. – Полтава: АСМ, 2007. – 636 с. – С. 362 – 370.

26. Данильян О. Г. Свобода як сутнісна характеристика права: спроба філософського осмислення / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Пробл. законності. – 2010. – Вип. 110. – С. 180 – 189.

27. [Забужко О. С.](#) Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період [Текст] / О. С. Забужко. - Київ : Основи, 1993. - 126 с.
28. [Завальнюк В. В.](#) Юридична антропологія та інші напрями антропологічного знання / В. В. Завальнюк // [Актуальні проблеми держави і права](#). - 2008. - Вип. 44. - С. 342-345.
29. [Завальнюк В. В.](#) Юридична антропологія та правозначуща поведінка / В. В. Завальнюк // [Митна справа](#). - 2013. - № 6. - С. 3-15.
30. [Завальнюк В.](#) Юридична антропологія влади [Електронний ресурс] / В. Завальнюк // [Юридичний вісник](#). - 2013. - № 4. - С. 5-9.
31. [Івашев Є. В.](#) Антропологія як підґрунтя аксіології права: людські потреби - інтереси - цінності / Є. В. Івашев // [Актуальні проблеми держави і права](#). - 2011. - Вип. 61. - С. 298-305.
32. [Карась А.](#) Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях [Текст] : монографія / А. Карась. - Львів : ВЦ ЛНУ, 2003. - 520 с.
33. [Карнаухов О. В.](#) Гносеологія криміналістичного забезпечення доведеності вини / О. В. Карнаухов // [Правова позиція](#). - 2016. - № 1. - С. 113–119.
34. [Кельзен Ганс](#) Про сутність і цінність демократії [Текст] / Ганс Кельзен; з нім. пер. Олександр Мокровольський. Л. : ВТНЛ-Класика, 2013. – 139 с.
35. [Кельман М. С.](#) Гносеологія юридичної методології / М. С. Кельман // [Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»](#). - 2014. - № 801. - С. 70-75.
36. Козюбра М. І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) // Проблеми філософії права. – 2003. – Том 1. – С. 27 – 32.
37. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції [Текст] : вибр. наук. праці / М. В. Костицький. - Чернівці : Рута, 2009. - 576 с.
38. Костицький М. В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна [Електронний ресурс] / М. В. Костицький // Проблеми філософії права. – 2003. – Том 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfp/2003_1/17%20Kostytsky.pdf
39. Кравець В.М. Розмежування природного та позитивного права як методологічна основа порівняльних філософсько-правових досліджень / В.М. Кравець // Іменем Закону. Науковий вісник. – 2011. – № 1(9). – С. 3-8.
40. [Кремень В. Г.](#) Філософія: мислителі, ідеї, концепції [Текст] : учебник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. - Київ : Книга, 2005. - 528 с.
41. [Кремень В. Г.](#) Філософія: Логос. Софія. Розум [Текст] : учебник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. - Київ : Книга, 2007. - 432 с.
42. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. / О. М. Кривуля – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
43. [Крижанівський А. Ф.](#) Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія / А. Ф. Крижанівський; Одес. нац. юрид. акад. - О. : Фенікс, 2006. - 196 с.
44. [Ковальський В. С.](#) Правотворчість: теоретичні та логічні засади [Текст] / В. С. Ковальський, І. П. Козінцев. - К. : Юрінком Інтер, 2005. - 192 с.

45. Козловський А.А. Систематизація законодавства як гносеологічний процес // Право України. – 2000. – № 2. – С. 49-51.
46. [Лобода Ю. П.](#) Онтологія правового як передумова побудови категорії правової традиції / Ю. П. Лобода // [Юриспруденція: теорія і практика](#). - 2009. - № 8. - С. 19-27.
47. [Литвинов, О. М.](#) Філософія права Павла Новгородцева: суспільний ідеал - право - держава [Текст] : монографія / О. М. Литвинов. - Луганськ : ЛДУВС, 2009. - 398 с.
48. Максимов С. І. Лекція професора С. Максимова: вступ до курсу «філософія права» [Текст] / С. М. Максимов // Право України. - 2011. - № 8. - С. 73 -386
49. Максимов С. І. Філософія права як сфера співпраці юристів і філософів / С. І. Максимов // Проблеми філософії права. – 2003. – Том 1. – С. 33 – 36.
50. [Максимов, С. І.](#) Філософія права: сучасні інтерпретації [Текст] : вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003-2010) / С. І. Максимов. - Х. : Право, 2010. - 336 с.
51. Максимов С.І., Кобринський Д. С. Міжнародний методологічний семінар «Філософія права як академічна дисципліна» / С.І. Максимов, Д. С. Кобринський // Право України. – 2008. – № 12. – С. 159 – 165.
52. Марченко О.В. Римське право як чинник формування античного освітнього простору / О. В. Марченко // Науковий вісник. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Гілея. – Випуск № 71. – 2013. – С. 177–184.
53. [Огородник І. В.](#) Українська філософія в іменах [Текст] : навч. посіб. / І. В. Огородник, М. Ю. Русин ; за ред. М. Ф. Тарасенко. - Київ : Либідь, 1997. - 328 с.
54. Патеї-Братасюк М.Г. Філософія права: [курс лекцій] / М.Г. Патеї-Братасюк. – Тернопіль: Вид-во ЛІДЕР, 2002. – 131 с.
55. [Петрова Л. В.](#) Нариси з філософії права [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Петрова ; за ред. В. О. Чефранов. - Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1995. - 260 с.
56. [Петрушенко, В. Л.](#) Філософія: Курс лекцій [Текст] : учебное пособие / В. Л. Петрушенко. - Львів : Новий Світ - 2000, 2001. - 448 с.
57. Подковенко Т. О. Філософія права в системі юридичної освіти [Електронний ресурс] / Т. О. Подковенко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2010_3/26.pdf
58. [Подольська Є. А.](#) Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. [Текст] / Є. А. Подольська. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. - Київ : Центр навч. літ., 2006. – 624 с.
59. [Плавич В. П.](#) Сучасна правотворчість: Проблеми теорії і методології [Текст] : [моногр. дослідж.] / В. П. Плавич, С. В. Плавич ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. - О. : Астропринт, 2013. - 274 с. - Бібліогр.: с. 243-274.
60. [Пунченко О. П.](#) Філософія [Текст]: учебное пособие / О. П. Пунченко, О. М. Черниш. - 2-ге видання, перероблене. - Одеса: Астропринт, 2006. - 424 с.

- 61.Пуховська, А.С. Філософсько-антропологічний підхід дослідження прав людини: становлення та значення // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - 2015. - Вип. 26 - С. 161-167.
- 62.Радбрух Г. П'ять хвилин філософії права / Г. Радбрух // Проблеми філософії права. – Т. II. – К. - Чернівці: Рута, 2004. – С. 95 - 97.
- 63.Рабінович С.П. Діалектика «фюсіс» та «номос»: античні джерела європейської природно-правової традиції // Проблеми філософії права. – Т. IV-V. – К. - Чернівці: Рута, 2006-2007. – С. 236 - 244.
- 64.Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право // Проблеми філософії права. – Т. II. – К.-Чернівці: Рута, 2004. – С. 83-94.
- 65.[Ренч Томас](#) Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія [Текст] / Томас Ренч ; пер. з нім. Володимира Приходька. - [К.] : Дух і літера, 2010. - 348 с.
- 66.Ролз Дж. Теорія справедливості. Новосибірск : Изд. Новосибирского ун-та, 1995. 511 с.
- 67.[Сабадуха В. О.](#) Онтологія як філософська наука про достатні підстави людського буття / В. О. Сабадуха // [Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка](#). - 2014. - Вип. 3. - С. 25-31.
- 68.Сатохіна Н. І. Герменевтична філософія права: методологічний та онтологічний виміри / Н. І. Сатохіна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. - Х., 2015. – № 3. – С. 101-111.
- 69.[Стовба О.](#) Темпоральна онтологія права. Прологомени / О. Стовба // [Філософія права і загальна теорія права](#). - 2012. -№ 2. - С. 95–101.
- 70.[Сливка С. С.](#) Українська національна філософія права: антологічний ракурс [Текст] : монографія / С. Сливка. - Львів : Воля, 2001. - 168 с.
- 71.[Сливка С. С.](#) Філософія права: експрес-бібліотека [Текст] / С. С. Сливка. - Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. - 120 с.
- 72.Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право: Монографія. / І. С. Тімуш – К.: Атіка, 2010. – 284 с.
- 73.Титов В. Д. Філософсько-правові погляди Т. Джеферсона / В. Д. Титов // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 85-93.
- 74.Філософія і право: культурно-історичні аспекти взаємодії [Текст] : монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; за заг. ред. О. М. Литвинова. - Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. - 312 с.
- 75.Філософія і право [Текст] : тези доп. і наук. повідомл. студент. наук. конф. з філософії, 25 груд. 2006 р. / НЮАУ ім. Ярослава Мудрого; за заг. ред. М. І. Панов. - Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. - 124 с.
- 76.Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник [Текст] : словарь / авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко, ін. та. - Київ : Знання України, 2002. - 670 с.
- 77.Філософія права / За ред Дж.Фейнберга.– К.: - Основи, 2007. – 1256 с.

78. Філософія права: Словник. / Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І – К.: Концерн «Видавничий дім» «Ін Юре», 2009. – 408 с.
79. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії [Текст] : ілюстр. енцикл. довідник. - Київ : Ракша М.О., 2009. - 296 с.
80. Філософія [Текст] : учебное пособие / за заг. ред. О. В. Тягло. - Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. - 384 с.
81. Філософія права: проблеми та підходи [Текст] : учебное пособие / за заг. ред. П. М. Рабінович. - Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. - 290 с.
82. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми [Текст] / В. І. Шинкарук [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. - К.: Педагогічна думка, 2000. - 286 с.
83. Філософсько-правове розуміння правової цінності людини // Держава і право : зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - 2016. - Вип. 72 -С. 98-111.
84. [Хамітов Н. В.](#) Історія філософії. Проблема людини та її меж [Текст]: навч. посіб. / Н. В. Хамітов [та ін] ; ред. Н. В. Хамітов ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. - К. : Наукова думка, 2000. 271 с.
85. [Цмоць У. О.](#) Онтологія юридичної практики. [Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична](#). 2014. Вип. 2. С. 470-476.
86. Чефранов А. Б. Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях. *Проблеми філософії права*. Т. 3. №1-2. Київ ; Чернівці : Рута, 2005. С. 327-337.
87. Чупринський Б. О. Філософсько-правові аспекти формування професійної культури майбутніх юристів [Текст] : монографія. Луцьк : ФОП Захарчук В. В., 2012. 144 с.
88. Шемшученко Ю. С. Актуальні проблеми філософії права. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С.7–9.
89. Шемшученко Ю. С. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння : монографія / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук, Н. М. Пархоменко, С. В. Бобровник; ред.: Н. М. Оніщенко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Юрид. думка, 2013. 478 с.
90. Юркевич П. Д. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ : Наукова думка, 2001. 796 с.
91. Ящук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій [Текст] : навч. посіб. Київ : Либідь, 2004. 536 с.
92. Sententiae: Наукові праці Спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). 2005. Спецвип. №2 : Філософія і космологія [Текст]. Дніпро : Пороги, 2005. 268 с.

Інформаційні ресурси:

1. Мультимедійний посібник «Філософія права» [Електронний ресурс].

URL: [http:// www.naia.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/Files/media.htm](http://www.naia.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/Files/media.htm)

2. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET [Електронний ресурс]. URL: <http://www.philosophy.ru/linx/linx1.html>

3. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін..— Х.: Право, 2014.-208 с. [Електронний ресурс]. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm

4. Матеріали з навчального предмету «Філософія права» [Електронний ресурс]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/26/76/32/>

5. Психологическая библиотека Киевского Фонда содействия развитию психической культуры / Раздел Философия [Електронний ресурс]. URL: <http://www.psylib.org.ua/books/index.htm#fil>